

24. Seidman, S., 2017. 'Contested Knowledge: Social Theory Today', N.Y.: John Wiley & Sons, 368 p.
25. Sennett, R., 2017. 'The Fall of Public Man', N.Y.: W. W. Norton & Company, 512 p.
26. Solijonov, A., 2016. 'Voter Turnout Trends around the World 2016', Strömsborg: International IDEA, 54 p.

Kliuenco E. O., Ph.D. in Sociology, associate professor at the department of philosophy and politology of The Central Ukrainian State Pedagogical Vinnichenko University (Ukraine, Kropivnitsky), eduard.socio@gmail.com

Political participation and democracy: the main problems of international character

The article analyzes the understanding of political participation in the main theoretical paradigms of sociology of the twentieth century. It is shown that the role of political participation for democracy of the twentieth century remained uncertain and interpreted contradictory. Meanwhile, in the postmodern period, political participation as well as democracy itself undergo significant postmodern transformations, which are not regional but international or global. In the article the main problems of the development of democracy and political participation of the end of XX–XXI cent. have been analyzed. Emphasizes the ambiguous nature of the most recent changes for democratic development. Changes can be seen as alarming modifications of democracy and political participation.

Keywords: political participation, democracy, postmodern.

* * *

УДК 327.5/.8(73–82:47)(045)

Ладний Ю. А.,

здобувач, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України (Україна, Київ), yura_ladnyi@ukr.net

Етнополітичні процеси в Україні за часів Директорії УНР: історико–політологічні дискурси

Йдеться про етнополітичні процеси в Україні за часи Директорії Української Народної Республіки. Актуальність теми обумовлюється постійною увагою до міжнаціональних відносин в політичних країнах. Науковий інтерес до цієї публікації пов'язаний із 100–річчям ювілеєм Української національної революції. Автор ставить за мету відтворити складні і суперечливі події у міжнаціональних відносинах, які мали місце в роки громадянської війни. Розглянуті основні дослідницькі інтерпретації етнополітичних проектів Директорії УНР. Враховуючи складність історичних подій, це дослідження побудоване на принципах історизму, науковості та критичного мислення. Авторські висновки ґрунтуються на матеріалах архівних джерел, періодичної преси та на узагальненні доробків українських і зарубіжних науковців.

Ключові слова: Українська національна революція, Директорія УНР, етнополітична політика, національні меншини.

Поразка Німеччини та її союзників у Першій Світовій війні, зростаючий антигетьманський рух в Україні спонукали П. Скоропадського до активних політичних маневрів. Але поле для цих маневрів було доволі вузьким. Відомий український історик В. П. Капелюшний звертає увагу на той факт, що спочатку гетьманський уряд почав домагатися порозуміння з країнами Антанти на ґрунті визнання українських прагнень, але останні, дотримуючись декларації президента США В. Вільсона про необхідність відновлення єдності Росії, через послів Франції та Англії заявляли, що «Україна є частиною Росії... і не може претендувати на її визнання державами Антанти» [1, с. 126]. Далі В. Капелюшний висловлює ряд важливих положень щодо перспектив існування Української Держави, яка опинилась перед реальними загрозами. Перше, антибільшовицькі сили, які були в Україні, прагнули перетворити українські землі для відновлення єдиної Росії. По–друге, серед прибічників

Гетьмана, особливо серед членів Союзу хліборобів–власників, проросійські настрої були доволі стійкими. Адже вони щиро бажали за допомогою Антанти повалити більшовицьку владу в Росії і відновити Російську імперію [1, с. 126]. Необхідно зазначити, що спроби самого П. Скоропадського знайти порозуміння з «білим табором» виявилися марними. Русофільські елементи в Україні бажали не федерації, а відновлення імперії [1, с. 127]. Провал етнополітики П. Скоропадського дав поштовх Українському Національному Союзу та Директорії розпочати антигетьманське повстання. В спеціальному оповіщенні Директорії Української Народної Республіки йшлося: «...Гетьман хоче «єдиної, неділимної» Росії, хоче віддати Україну знов під владу російського царсько–поміщицького ладу... Отож, хто хоче єдиної неділимної Росії, той, значить, хоче собі гетьмана і поміщиків. Хто хоче Української Народної Республіки, той хоче землі трудящому людові і права Народові» [2, с. 382].

Соціально–політичний аспект повстання проти гетьмана посилював національний. Дослухаємось до коментарів учасника подій Ю. Тютюнника, який писав, що вирішальним кроком до виступу стало бажання «повалення федерації російсько–польсько–українських поміщиків... що її підтримували велика буржуазія всіх націй, що панувала на Україні... федерації, яка загрожувала зміцненням російського монархічного режиму... Вона загрожувала зміцненням поміщицького тягару, над українським робітником та селянином та втратою всіх національних здобутків, що їх зроблено за час революції» [3, с. 9–10].

Цікаво, що самі більшовики на 3–му з'їзді КП(б)У, аналізуючи події в Україні, визнали, що повстанський антигетьманський рух, який очолює Директорія, у більшості випадків обрав не їхні комуністичні гасла, а навпаки – ідею «націоналістів». В коментарях до цієї більшовицької заяви науковець В. Горак справедливо зазначає: «У відозвах новоутвореної Директорії до населення гармонійно поєдналися ідеї двох революцій: як національно–визвольної, так і соціальної» [4, с. 78]. Перші тижні після повернення Директорії в столицю були, по–справжньому, кульмінаційні у відновленні політики та ідеалів Української Народної Республіки. Але часу для політичних перетворень було однозначно недостатньо. Агресія проти УНР ворожих українству сил чи «трикутник смерті», як називають його історики, стали реальністю. Насправді плани недружніх Україні сторін, крім виключно політичних і військових стратегій, враховували і етнополітичний фактор. Російські комуністи, спираючись на незначні сили своїх однопартійців та однодумців в Україні, почали свій другий похід в Україну.

Більшовицькі плани доволі зрозуміло виголошує російський науковець С. Шумов: «Радянське політичне і військове керівництво намагалось завадити країнам Антанти створити на Україні базу для свого наступного просування в РСФРР і використати українські території як плацдарм для боротьби з білими, збройними силами Півдня Росії». Таким чином, операції радянських фронтів – Південного та Українського – повинні були знаходитись в тісному зв'язку. Поєднаючою ланкою мав стати Донбас [5, с. 60]. Радянське керівництво серйозно розраховувало не тільки на територію Донецького басейну, а на його

потужні індустріальні ресурси. Оптимізму радянським керманічам надавало те, що більшість населення краю була зросійщена, а в соціальному плані металурги, шахтарі, машинобудівники та інші зағони робітничого класу розглядалися як опора партії більшовиків.

Відроджена Польська Держава, маючи потужну підтримку Антанти, намагалася використати важке становище УНР і активно проголошувала відродження «історичної Польщі в кордонах 1772 року». Білоруський дослідник А. Грицкевич наводить з цього приводу цікаві історичні факти: українсько-польські відносини наприкінці 1918 – поч. 1919 року знаходились в стадії неоголошеної війни. Військова загроза була постійно присутня на кордонах з Холмщиною і Західною Волиною, які Польща і Україна вважали територіями своїх держав. Але з прагматичних міркувань обидві сторони були готові ситуативно до «поганого миру», намагаючись уникнути широкомасштабного військово-політичного та етнічного конфлікту. А. Грицкевич пояснює цю ситуацію планами офіційної Варшави зосередити свою увагу на активних діях в Галичині та намірами уряду Директорії – збирати сили для боротьби з більшовиками [6, с. 155]. Протиник української незалежності в особі «збройних сил Півдня Росії» не скривав своїх планів відновлення Російської Імперії. Готуючись з півдня до вирішального походу на Москву, Денікін розглядав успішність своїх операцій проти більшовиків у забезпеченні тилу з боку України [5, с. 66–67].

Російські білогвардійці ніколи не приховували своїх намірів щодо зросійщення та ліквідації Української державності. Українофобія була переконливою прикметою російського імперіалізму. На думку українського дослідника Я. Савки, ненависть Денікіна і всієї добровольчої армії до українців була більше, ніж до більшовиків [7, с. 211]. У політичних діалогах Антанти з Директорією УНР та білими генералами європейські політики зрештою обрали сторону останніх і погоджувались визнати Україну за умови її підтримки влади Денікіна і спільної боротьби з більшовиками [6, с. 156].

На подвійні стандарти західних політиків звертає увагу український дипломат єврейського походження А. Марголін. Перебуваючи на Версальській конференції, він активно намагався здобути міжнародного визнання Директорії УНР. Але у своїх спогадах про перебіг цієї Конференції він вимушений був занотувати невтішні висновки: важливі посадовці Антанти виявляли свою симпатію до справи Денікіна, залишаючись здебільшого байдужими до національних прагнень неросійських народів та бажали бачити Україну у Федерації з білою Росією [8, с. 347–351].

Гострота зовнішньополітичної ситуації вимагала від Директорії активізації своїх сил на дипломатичному фронті для міжнародної підтримки УНР, консолідації всіх проукраїнських сил та їх союзників і симпатиків. Прийшовши до влади, Директорія намагалася створити умови для позитивного ставлення до УНР національних меншин, залучити їх представників до будівництва Української державності. Цей важливий аспект етнополітики відновленої УНР підкреслює український дослідник А. Гошуляк. Він акцентує увагу на тому факті, що в одному із перших документів Директорії, а саме – Декларації від 26 грудня 1918 року одним із

головних завдань внутрішньої і зовнішньої політики проголошувалось досягнення національної злагоди і єдності трудової демократії. А далі в етнополітичних проєктах Директорія використовувала політичний досвід Центральної Ради, ухвалила відновлення Закону Центральної Ради «Про національно-персональну автономію» та прийняла важливий державний акт – «Закон про карну відповідальність за образу національної честі та достоїнства». Підписаний Головою Ради Народних Міністрів В. Чеховським та Міністром юстиції Г. Сиротенком Закон містив дуже важливі положення щодо захисту національної честі: «Винний в публічній чи прилюдній зневазі словом чи вчинком державної чи громадської інституції або якої народності чи окремої особи з метою образити національну честь чи достоїнство якої-небудь народності Української Народної Республіки карається тюрмою від шести місяців до одного року й шести місяців. Тій же карі підлягає винний в злочині, ... заподіяні чином розповсюдження чи прилюдного виставлення творів друку, малюнків або образів» [2, с. 448].

Наслідуючи етнополітику Центральної Ради, Директорія розпочала процес відновлення національних міністерств. Однак налагодило роботу і діяло у той період лише Міністерство єврейських справ УНР. З січня 1919 р. його очолив А. Ревуцький, а з квітня цього ж року – П. Красний – обидва представники партії «Поалей-Ціон». Міністерство провело велику підготовчу роботу до відновлення «Закону про національно-персональну автономію», зазначаючи той факт, що він буде сприяти «повній солідарності єврейської нації і Української Народної Республіки і будуть отримані можливості для широкого братнього співробітництва українського і єврейського народів на процвітання відродженої України» [9, арк. 1–2].

Для росіян і поляків на цьому етапі аналогічних державних органів створено не було. Згаданий нами дослідник А. Гошуляк мотивує це тим, що за єврейською меншиною у той час не стояла жодна іноземна держава. Росіяни ж та поляки тоді вже орієнтувалися на існуючі держави-метрополії. У зв'язку з цим автор робить висновок: російська і польська меншини не тільки не бажали співпрацювати у справі розбудови української державності, але й нерідко активно боролися проти неї, підтримуючи, відповідно, агресію проти УНР російських більшовиків чи білогвардійців або ж польських загарбників [10, с. 110–111]. У свою чергу, росіяни і поляки не залишалися у боргу. Посилаючись на рішення Трудового Конгресу, побудованого на так званому соціалістичному трудовому принципі (влада в Україні має належати виключно трудящим), російська і польська пропаганда кваліфікувала Українську владу, встановлену Директорією, як більшовицьку і всіляко компрометували її в очах Антанти [11, с. 87]. Хоча для керівників Антанти питання щодо України та Українських визвольних змагань вже було принципово вирішено.

Міжнародний аспект етнополітики коментує український дослідник В. Іванис: «Антанта не визнавала незалежної України. На жаль, треба констатувати, що західні держави тоді захопилися відбудовою «єдиної неділимної Росії» з адміралом Колчаком та генералом Денікіним на чолі. Вони зігнорували всі національні

рухи на Сході Європи. «Тигр» Клемансо, що грав першу скрипку у Версалі, створив собі політичну концепцію захисту Франції від майбутньої Німеччини великою Польщею й єдиною Росією» [12, с. 88].

Ситуація, що склалася між Директорією УНР та польською і російською людністю, вимагає об'єктивних оцінок і коментарів. В цьому сенсі найбільш обґрунтованими і науково виваженими можна вважати спеціальні етнополітичні дослідження, проведені В. Устименко. Відсутність представників російських і польських партій та організацій в державних структурах УНР автор розглядає як помилку (в політиці) Директорії. «Це був начебто яскравий прояв Національної природи Директорії, який, однак, свідчив не стільки про силу, скільки про слабкість нового режиму», – вважає дослідник. А далі, посилаючись на праці відомого діяча Української революції П. Христюка, В. Устименко стверджує: «Шкідлива ізоляція українських елементів таким чином не тільки не усувалася, але дуже поглиблювалася. Мало того, що в складі Кабінету не було ні одного неукраїнця, залишилися не обсаженими до того ще міністерські пости по Міністерству великоруських і польських справ» (які існували згідно із Законом Центральної Ради про національно-персональну автономію, відновленого Директорією). Голова Директорії заявив, що ці міністерства не будуть відновлені «аж до вяснення політичних стосунків між Україною і Сов. Росією та Польщею». В. Устименко підкреслює, що відносини Директорії УНР з росіянами та польською людністю були безпідставно поставлені у залежність від дій польської влади та більшовиків, які війною йшли на Україну. І тому навіть представництво національних меншин на Трудовому Конгресі (євреї, росіяни, поляки) не зняло конфліктності в міжнаціональних відносинах [13].

Певні революційні кроки Директорії в момент антигетьманського повстання і відновлення УНР справедливо заслужили критичних зауваг відомих науковців. Так, знаний історик Я. Грицак не зміг не побачити наочні помилки українських революційних демократів, які виявились неспроможними оцінити позитивні сторони діяльності Уряду П. Скоропадського, котрий активно залучав до будівництва Української Держави висококваліфіковані кадри незалежно від їх національності та соціального стану. В січні 1919 р. Уряд Директорії прийняв «Закон про державну мову в Українській Народній Республіці». Але виконання цього важливого державного акту відбувалось за принципами революційної чи національної доцільності. Я. Грицак доволі образно змальовує цей процес: Командуючий січових стрільців видав наказ, характерний для галичан у національно-радикальному дусі, вимагаючи за три дні змінити у Києві всі російські вивіски на українські. Розуміючи всі наступні наслідки, С. Єфремов намагався опротестувати цей наказ, але цензура заборонила його друк у пресі. Я. Грицак, посилаючись на свідчення учасників тих подій, пише: «Усе місто перетворилось на гігантську малярню: всюди стояли дробини, фарби, а власники магазинів, адвокатських контор тощо перемальовували назви своїх установ з російської на українську мову» [14, с. 141–142].

24 січня 1919 р. Уряд УНР видав закон, який збороняв «ношення» на території Української Народної

Республіки як орденських, так і інших відзнак бувшої Російської держави, за винятком Георгіївського хреста та Георгіївської зброї: Закон визначив нові нагороди УНР – відзнаки «Республіка» та «Слава Україні» двох ступенів [2, с. 452]. Відверті антиросійські акції, які проводила Директорія, могли викликати тільки супротив і непорозуміння тих, проти кого вони були спрямовані. У цьому контексті не зайвим буде звернення до Спогадів керівника Української Держави П. Скоропадського: «У наших українських діячів соціалістичних партій додається ще національний шовінізм. Все це маячня, але типове насильство над населенням міста, де справжніх українців знайдено не більше 20 відсотків. В результаті замість залучення до України неукраїнських мас, вони виховують у них тільки ненависть, навіть серед тих, хто ще вчора був прибічником теорії створення України [15, с. 255]. При цьому П. Скоропадський абсолютно справедливо зауважував, що в поведінці українців винний і споконвічний російський шовінізм. А вже значна частина російського населення України виявляла нетерпимість та злобу, навіть до невинного прояву українства [15, с. 241].

Помилкові дії очільників Директорії в соціальній і національній сферах відштовхували від Директорії вчорашніх прибічників та симпатиків. В умовах більшовицької, білогвардійської та польської агресії, зростаючої під впливом отаманщини, анархії українська влада часто виявлялась безпорадною перед зростаючими військовими і політичними викликами. В діях керівників УНР часто розчаровувались не тільки ситуативні союзники, а навіть патріотично налаштовані українські кола. Так, відомий київський громадський діяч Н. Могилянський згадував у своїх мемуарах: «Серед офіцерів були українські націоналісти, серед південно-руського офіцерства, навіть вищих рангів, були федералістами деякі, які не були ні ворогами, ні супротивниками, тим не менш із запереченням ставились до єдиної, централізованої Росії. Значна частина таких офіцерів після падіння гетьмана опинилась в Польщі: вони не захотіли йти за Петлюрою як завзятим ворогом Росії, але, з іншої сторони, вони відмовились і від вступу в ряди денікінської Добровольчої армії, на прапорі якої вони навіть не бачили автономії України» [16, с. 138].

Героїчна боротьба, перемоги і фінальна поразка Директорії у визвольних змаганнях викликала великий дослідницький інтерес і різноманітні суспільні інтерпретації з цього приводу. Українська дослідниця І. Погребінська звертає увагу на поширений до певної міри в Україні історико-політологічний принцип розглядати тягарі історії за національною ознакою і визначати українські проблеми за національною складовою [17, с. 87]. Вірність висновків науковця підтверджує узагальнюючий контент одного із навчальних інтернет-ресурсів. Без змін ілюструємо його зміст: «Вони [умови – Ю. Л.] визначалися передусім підірваною діяльністю на всій території України іноземних владних центрів, зокрема Московського, результатом якої стало ослаблення єдності українських політичних середовищ при вирішенні важливих питань внутрішнього життя держави. При цьому «троянським конем» агресорів залишалися громадські об'єднання національних меншин, які зберегли вороже ставлення до незалежної України, незважаючи на всі пільги і переваги, які були

ім даровані та законодавчо закріплені Українською владою» [18]. Пошук етнічного сліду як вирішального фактору в поразці Директорії навряд чи дає об'єктивну картину у висвітленні подій громадянської війни. У такій інтерпретації автори часто намагаються уникнути доволі складних відповідей на незручні питання: «А чи існував політичний консенсус серед української політичної еліти взагалі, наскільки видавалась можливою робота над власними помилками і чи спроможна була українська влада реально протистояти загальній анархії та погромництву?». Про несприятливий для УНР зовнішньо–політичний аспект вже зазначалося вище. Навряд чи сьогодні можна назвати маргінальною точку зору дослідників, які в аналізі історичних подій дотримуються тієї позиції, яку свого часу висловив академік І. Крип'якевич: «Національні меншості вели свою власну національну політику, шукали порозуміння з чужими державами... Боротьбу в українському таборі використовували більшовики і, спираючись на жидів та суто–національне робітництво, вдерлися в Україну» [19, с. 86].

З погляду еволюції суспільно–політичної думки, яка відповідає сучасним реаліям України, абсолютним запереченням І. Крип'якевичу виглядають сучасні есеї відомого українського науковця і політика О. Савченка. І хоча він не є професійним істориком, його напрацювання, побудовані на значному емпіричному матеріалі, варті того, щоб були включені до наукового дискурсу. По–перше, автор стверджує, і в цьому він має рацію, що проти української влади воювали не лише російські окупанти, але, на жаль, і українські комуністи та есери (боротьбисти), а також значна частина селянства, у тому числі, під проводом видатного українського анархіста – отамана Нестора Махно, який контролював південь України. Далі О. Савченко констатує, що переважна більшість селян тікала з Української армії додому ділити землю, а інші підтримували більшовиків, які їм цю землю обіцяли віддати [20, с. 19–20]. На згоду з О. Савченком можна тільки нагадати, як розтанула у січні 1919 р. майже 60–тисячна армія Директорії, складена в більшості із селянських загонів, які після вигнання П. Скоропадського кинулись по рідним селам ділити обіцяну землю. Чи ціла група відомих отаманів, які спочатку заявили про підтримку Директорії, а одержавши гроші і зброю від української влади з легкістю відійшли від державної справи, почали встановлювати на місця режим особистої влади під гаслом «Я сам собі Петлюра!». Більшість таких отаманів спочатку визнали радянську владу, а після проголошення більшовиками політики «воєнного комунізму» і продрозкладки підняли зброю і проти своїх ситуативних союзників – комуністів, перетворивши, власне, свої загоны на звичайні напівкримінальні армії місцевого значення, які виступали проти будь–якої влади взагалі та займалися здебільшого тотальним мародерством і погромами. По–друге, О. Савченко, спираючись на вагомі аргументи, підкріплені значною фактологічною базою, заявляє: «Брак лідерства, хуторянство і розбрат – ці риси української нації не дозволили їм перемогти комуністичну Росію у боротьбі за незалежність». Звичайно, інші фактори також сприяли поразці України. Наприклад, у 1919–1921 роках лише Варшава була на боці України, інші країни, по суті, підтримували

Росію. В такому зовнішньому середовищі виграти незалежність у Росії було просто неможливо. І третій, не менш суттєвий, висновок автора: «Важливо додати, що більшовики у своїй дикунській боротьбі проти України масово застосовували єврейські погроми. На жаль, С. Петлюра не зміг припинити ці погроми на територіях України, які він контролював... Незалежність і погроми – несумісні явища [20, с. 20].

Анархія, криваве насильство, катування невинних людей за національною ознакою, як акт колективної помсти і колективної відповідальності, руйнували Українську державність, інститути державної влади УНР не менше, а то навіть і більше, ніж «червоні» чи «білі» росіяни. Кривавий круговерть погромів не мав нічого спільного з українською соціал–демократичною національною ідеєю і загалом тільки шкодив їй. Через єврейські погроми і погромництво взагалі Директорія втрачала своє політичне обличчя і міжнародну репутацію. Навряд чи можна було сподіватися на підтримку країн Антанти, де періодика постійно майоріла жахливими світлинами з нещодавно погромлених єврейських містечок і свіжими наскоруч стихійно зростаючими по Україні єврейськими цвинтарями. Тема єврейських погромів стала однією із подразливих проблем сучасної української історіографії подій 1917–1921 років. В інтерпретаціях цих подій варто звернутись до роздумів, які хоч у певній мірі мають під собою науковий ґрунт та бажання відійти від упереджень та власних емоційних оцінок українсько–єврейських відносин. Насправді, українські науковці певний час намагалися залишати за лаштунками своїх праць зазначені вище історичні трагедії у відносинах між двома народами. Одним із перших, хто почав процес дослідження цих «небажаних» складних питань, був українсько–канадський історик Т. Гунчак. В одній із своїх знакових праць «Симон Петлюра та євреї», виданої кількома іноземними мовами, відомий вчений намагався з'ясувати причини вибуху антисемітських настроїв в Україні, в якій до цього часу однозначно проглядався з весни 1917 – по січень 1918 р. міжнаціональний консенсус. Т. Гунчак зазначає, що з осені 1918 р. українці, яких підтримувало в основному село, пересвідчилися у тому, що більшість населення міст вороже ставиться до їхньої справи і тому: «...коли село, скориставшись загальною руїною та хаосом, спробувало взяти реванш, воно легко знайшло традиційного «винуватця» всіх бід – єврея. Існував стереотип, згідно з яким єврей був насамперед експлуататором та ділком. За часів революції до цього одразу додалися вельми небезпечні риси: євреї почали асоціюватися з комунізмом». На підтвердження вірності своєї думки Т. Гунчак наводить висновок дослідника революційних подій в Україні професора Адамса: «Самі міські євреї–комуністи роздмухували звіриний антисемітизм, який жеврів на селі, і тоді раптом настав такий момент, коли ненависть до міста і ненависть до єврея ставали ненавистю до комунізму. В уявленні селянина єврей, городянин та комуніст зливалися в єдиний образ кривавого комісара, який забирав у хлібороба його землю, реквізував вирощене ним збіжжя, конфіскував худобу та зброю і виконував вирок, винесені «ЧК». За таких умов криваві розправи над євреями стали синонімами боротьби з більшовиками» [21, с. 14–15].

На початку 1990-х років велику дослідницьку роботу зі збору документів про єврейські погроми провів відомий історик В. Сергійчук. Зібрані науковцем матеріали наочно передають жахи погромницьких дій проти єврейського населення, які здебільшого мали місце в Україні і викликали широкий міжнародний резонанс. Але в своїх інтерпретаціях подій автор висловлює коментарі, суголосні значною мірою з вищенаведеною думкою професора Адамса: «Однією з причин погромництва з боку українців було й несприйняття значною частиною єврейства ідеї українського державотворення, недовіра до української справи поряд з активною участю в органах більшовицької влади» [22, с. 6–9]. У 1990-х – 2000-х роках точка зору Т. Гунчака – В. Сергійчука знайшла своїх шанувальників і однодумців в українській історіографії, хоча ніколи не була домінуючою в Україні серед історико-політологічних дослідників. Науковим загалом також достатньо стримано було зустрінуту точку зору професора українського зарубіжжя І. Нагаєвського, наукова позиція якого діаметрально відрізнялась від дослідницьких ракурсів Т. Гунчака – В. Сергійчука. З приводу українсько-єврейських відносин, не закреслюючи їх тягарі, автор писав: «Коли війська Директорії було посунуто в сторону Збруча, на чолі єврейського міністерства стояв Пінхас Красний і можна сказати, що єврейське населення на територіях під українською владою ставилось до неї прихильно». Автор акцентує увагу на таких історичних подіях: «Коли ж Соборна Українська армія маршувала на Київ, зберігаючи лад і дисципліну, євреї знову дивилися на неї, як запоруку правопорядку і спокійного життя...» [23, с. 286–287]. Про те, що І. Нагаєвський має рацію в оцінках українсько-єврейських відносин, свідчить цікавий історичний документ. Навесні 1918 р. одна рота українських січових стрільців квартирувалася біля Києва. Сталось так, що один із стрільців згвалтував єврейську дівчину, за що був засуджений до смертної кари. Враховуючи молодий вік стрільця і особливості єврейського життя, рідні дівчини просили українське командування про помилування стрільця. Але командир січових стрільців відхилив це прохання, оскільки вважав, що серед регулярних українських військ не може бути насильників, ганьба яких лягає на все військо [24, арк. 78].

Перший науковий колектив, який намагався дати об'єктивну суспільно-політичну оцінку складних етнополітичних процесів в Україні за часи революції, очолили відомі історики, філософи, фахівці політичних наук: І. Курас, І. Римаренко, В. Кремінь, О. Мироненко та ін. У своїх фундаментальних студіях, розрахованих на широкий загал гуманітаріїв, автори запропонували своє бачення міжнаціональних відносин, які історично формувалися в Україні. Звісно, не було обійдене стороною і добу Центральної Ради та Директорії УНР [25, с. 160–272]. Автори, вдаючись до історико-політологічного аналізу, абсолютно справедливо визначили, що Українській Народній Республіці залишилась важка спадщина царату у неприязні до єврейського народу, яка будувалась на жорсткому антисемітизмі чорносотенної Росії та особистих юдофобських переконаннях останнього російського імператора Миколи II. Далі науковці дали характеристику постреволюційному періоду та висловили таку думку: одержавши широкі

політичні та економічні права після революції, більшість єврейських партій і груп непогано орієнтувалися у політичній ситуації і відстоювали гасла «богообраності», «виключності» єврейського народу, єврейську культурну національну автономію. Вони майже без вагань визнавали будь-яку владу: і Тимчасовий уряд, і Центральну Раду, і більшовиків, і знову Центральну Раду, і гетьманат, і Директорію, і знову більшовиків, і денікінщину, і махновщину, і григор'євщину, і врангелівщину, і білополяків та ін. Розвідки авторів підкріплюються конкретними фактами: «...керівники «Поалей-Ціону» Аврам Ревуцький і Ізраїль Гольдман у 1917 р. дуже активно працювали у складі Центральної Ради, її Комітету, Генерального Секретаріату, у 1918 р. ретельно співпрацювали з урядом П. Скоропадського, у 1919 р. ідейно і матеріально підтримували петлюрівську Директорію, а у 1920 р. створили пробільшовицьку Єврейську комуністичну партію... Здавалося би євреї повинні були ладити і мирно співіснувати з усіма режимами. Але виходило навпаки: така швидка зміна політичної орієнтації викликала негативну реакцію до багатьох з них» [25, с. 269].

За всією поваги до відомого авторського колективу дозволимо зробити ряд важливих коментарів. Представлений нами фрагмент історичного нарративу побачив світ в середині 1990-х років ХХ ст. На той час розвідки з етнополітики Української революції 1917–1921 рр. тільки починались і були далекі до такого дослідницького апогею, який ми спостерігаємо сьогодні. Великий обсяг архівних джерел, мемуаристики, україністики залишався маловідомим чи взагалі невідомим для широкого дослідницького загалу. А подразлива тема етнополітики та міжнаціональних відносин часто носила на собі відбитки радянської доби, некритичного підходу та емоційних упереджень. Насправді, як свідчить сам єврейський нарратив, юдеї ніколи не були єдиною сталою спільнотою не тільки в політичному, соціально-економічному, а і конфесійному плані. Глибока, різноманітна суспільно-політична, соціально-економічна, релігійно-етична розпорошеність євреїв, викликана їх драматичною давньою історією (втрата історичної батьківщини і втеча на територію інших держав від переслідувань іноземців – Ю. Л.), перетворила єврейський світ на багатоманітний, унеможливаючи його сприйняття як єдиного цілого. Тому в роки революційних процесів, грізних потрясінь і військового протистояння єврейські персоналії і навіть цілі єврейські громади опинились по різні сторони політичного протистояння. Реальний стан єврейської спільноти та сприйняття їх іншими в образі чи більшовика, чи ворога більшовизму – націоналіста-експлуататора, а також руйнівником «єдиної і неподільної Росії» – став справжньою трагедією юдейської громади і спричинив страшні жорстокості, що стали наслідком громадянської війни. За статистичними підрахунками вищезгаданих авторів, єврейські погроми за доби Директорії набули нечуваного розмаху і припадали переважно на територію України. За різними даними, їх відбулося від 1295 до 1520, а постраждалих людей налічувалося від 300 до 700 тисяч [25, с. 269]. Враховуючи певну особистість єврейського життя у 1917 р., коли представники єврейських громад опинились серед різних політичних таборів за наявності

своїх власних політичних партій та організацій, не дивно, що євреї в постреволуційний період переживали глибокий національний розкол з політичних, соціально-економічних чинників, де класова ознака домінувала над етнічною. Саме на цей аспект завжди наголошував відомий український більшовик єврейського походження Л. Каганович. У своїх «Пам'ятних записках робітника, комуніста-більшовика, профспілкового, партійного і радянсько-державного робітника» він згадував як активно борюся проти сіоністів та київських мільонерів Бродських, Гінзбургів та ін., які намагалися об'єднати євреїв в єдину націю. Сам автор заявляв: «... ми робітники, сьогодні не будемо чекати кари божої Бродським і Гінзбургам і рятування нас месією – ми разом з усім революційним робітничим класом Росії всіх націй будемо боротися з капіталістами всіх націй, щоб знищити гніт експлуататорів-багатіїв та їх правлячих покровителів» [26, с. 41].

Навряд чи тема «бюроокраїнності чи національної виключності» була цікава провідним єврейським партіям «Бунд» чи «Поалей-Ціон», які закликали своїх членів до класової солідарності з пролетаріями інших націй і боротьби з експлуататорами. У своїх партійних відозвах керівництво «Поалей-Ціон» виголошувало відверто інтернаціоналістські гасла, на зразок: «Пролетарії всіх націй єднайтеся», закликаючи трудящих різних пригноблених націй спільно боротися за свою політичну і національну свободу. Як і бундівці, єврейські соціалісти прагнули відігравати авангардну роль в єврейському національному русі, не претендуючи на зверхність в Україні, не створюючи перешкод національно-державному розвитку в Україні, відстоюючи тільки загально-національне гасло: «Хай живе національно-політична автономія пригноблених націй» [27, арк. 43]. Вимагають коментарів і зауваження з боку В. І. Гусева, який вказав на зміну політичного курсу «Бунду» та його лідерів в бік радянської влади на Трудовому Конгресі. Під тиском обставин, а в першу чергу це була погромна хвиля, єврейські діячі дійсно могли міняти свої погляди і позиції. Так, наприклад, відбулось із лідером «Бунд» М. Рафесом, який постійно підтримував українську владу. На Трудовому Конгресі, вражений наслідками Житомирського погрому, він висловив жорстку критику уряду Директорії і заявив про свій перехід на бік Радянської влади [28, арк. 1]. Але серед єврейських політиків, які перебували на Конгресі, та широкої громадськості М. Рафес та його симпатки одержали публічне засудження [29, арк. 13–18]. Громадянська війна і масове насильство змушувало частину євреїв, які дотримувались нейтралітету чи взагалі були байдужими до політичних уподобань, шукати стратегію виживання. Про такий цікавий, а можливо і типовий епізод згадує у своїх працях лідер повстанського руху Н. Махно. Очілює Гуляйпільської республіки сповідає про один епізод, коли перед народним судом цієї республіки постав заможний єврей, мешканець республіки, який підтримував її уряд матеріально, але в той же час фінансував і Українську Народну Республіку. На запитання народного суду, чому він так діяв, підсудний щиро зізнався, що боїться київську владу, тому задалегідь, на випадок суцільної перемоги, почав надавати Раді фінансову допомогу, щоб уникнути переслідувань у майбутньому [30, с. 148].

За розвідками ряду єврейських авторів, Директорія чи персонально С. Петлюра та його однодумці залишаються для сучасників жорстокими погромниками [31, с. 61–67]. Насправді, різноманітні архівні джерела та об'єктивні розвідки часу Української Народної Республіки стверджують інакше. Директорія, як і її попередники, намагалась вести рішучу боротьбу проти погромників, активно засуджувала їх дії, передавала до суду їх справи, активних учасників насильств страчували. Жертвам погромів надавалась матеріальна і фінансова допомога. Тільки неповний перелік законодавчих актів, постанов Директорії УНР, таких як: «Постанова про ухвалення статусу надзвичайної слідчої комісії для розслідування подій в Житомирі» (7–9 січня 1919 р.), «Постанова про заснування окремої слідчої комісії для проведення слідства в справі погрому 15–16 лютого 1919 р. в м. Проскурів й 17 лютого в м. Фельштині», «Лист Голови РНМ Б. Мартосе до Міністра юстиції з вимогою негайного розслідування і покарання винних у єврейських погромах» (17.04.1919 р.), «Постанова Ради Народних Комісарів про боротьбу з протиеврейською погромною агітацією» (15.06.1919 р.) та ін. свідчили про рішучість української влади дати бій погромництву. З цією метою при Уряді УНР було створено спеціальну слідчу комісію, яку очолив державний інспектор полковник В. Кедровський. «Мусимо провести велику напружену роботу, щоб викоринити це зло, проводячи на кожному кроці безпоощадну боротьбу з погромною ідеологією, з погромницькими елементами, пам'ятаючи, що той елемент найбільший наш ворог, той елемент є свідомим або несвідомим зрадником великих і світлих визвольних ідей українського народу», – писав головний державний інспектор Директорії УНР [32, с. 19].

Суспільно-політична та історична спадщина зберегла для сучасників важливий нарративний пласт з особистих архівів головного отамана і очільника Директорії УНР Симона Петлюри. Серед багатьох його історичних та літературних творів особисте місце займає стаття-відозва «Проти погромів». Засуджуючи ворогів України, погромників і погромництво, С. Петлюра наголошує на дуже важливому історичному факті: «Наша Народна Армія мусить нести рівність, братерство і визволення українському і єврейському громадянству, бо останнє активно підтримує правительтво У.Н.Р. Всі його партії, як то: Бунд, Об'єднанці, Поалей-Ціон і Фолкс-Партей стали на ґрунті самостійності України і беруть участь у будівництві Республіки. Я сам знаю, коли представники єврейського населення допомагали нашому війську і підтримували законну республіканську владу» [33, с. 85]. Важливо звернути увагу на дату відозви – 27 серпня 1919 р. – у цей час українське військо наближалось до Києва і вело запеклу боротьбу з більшовиками.

Про реальні факти участі євреїв у визвольних змаганнях, про що зазначав С. Петлюра, ми можемо пересвідчитись, аналізуючи різноманітні джерела та матеріали. Серед архівних джерел зберігся унікальний документ – звернення єврейської громади м. Житомир до Уряду Директорії з проханням прийняти до лав українського війська євреїв-військовополонених, які служили в інших арміях, а також полегшити для інших євреїв можливість для вступу до армії УНР [34, арк. 3–4]. Дата звернення визначена жовтнем 1919 р., тобто часом, коли українська армія вела жорстокі бої з

більшовиками і білогвардійцями і відступала на Захід. За іншими матеріалами, євреї, які брали активну участь в УГА, під час перебування в складі армії Петлюри виявили себе з найкращої сторони. За існуючими джерелами, у складі Галицької армії було чимало офіцерів–євреїв. Під час свого перебування на Волині (Житомирщині), вони навели на місцях зразковий порядок та зробили неможливим будь–яке національне протистояння [35, арк. 44–45]. З 1919 р. єврейські прізвиська починають з'являтися поміж вояків армії УНР. За матеріалами білоруського історика А. Грицкевича, у Катеринославській групі армії УНР на початку 1919 р. діяв військовий підрозділ соціалістичної єврейської партії «Поалей–Ціон» [36, с. 194]. Найяскравішою фігурою серед євреїв–учасників визвольних змагань видається сотник війська УНР, ушавлений у багатьох битвах за Українську державу Семен Якерсон. Сучасники згадували, як на запитання сусідів–євреїв: «Чому ти їм служив, чи коли закінчаться єврейські погроми», – радив останнім йти до лав війська УНР і тоді нічого не почують про єврейські погроми [37, с. 92]. До бійців за волю України варто долучити і єврейську роту Гуляйпільської Анархічної Республіки, про яку не раз згадував Н. Махно. На відміну від тверджень радянських істориків про «звірний антисемітизм повстанського руху» Махно написав у своїх «Спогадах»: «Махновців називали погромниками. Брешуть про них. Ніхто, навіть самі євреї так не боролись з погромами, як анархо–махновці» [38].

Дражливість українсько–єврейських відносин вимагає з боку представників двох народів достатньо національного такту і об'єктивності у висвітленні історичних подій, які за своїм змістом зараховують до тягарів історії. У цьому сенсі є доречним долучити до існуючого дискурсу нотатки відомого діяча сіоністського руху і свідка подій В. Жаботинського, який завжди дотримувався об'єктивних поглядів на українсько–єврейські відносини, ніж та частина традиційних єврейських суспільствознавців, які щоразу вдавалися до описів антисемітизму Директорії та її лідерів. В. Жаботинський писав: «...це той факт, що ні Петлюра, ні Винниченко, ні решта видатних членів цього українського уряду ніколи не були тими, як їх називають, «погромниками». Хоча я їх особисто не знав, все ж таки я добре знаю цей тип українського інтелігента – націоналіста з соціалістичними поглядами. Я з ними виріс, разом з ними проводив боротьбу проти антисемітів та русифікаторів – єврейських та українських» [39, с. 112–113].

На думку української дослідниці О. Бойко, «трикутник смерті» і отаманщина залишали Директорію не дуже великий вибір для маневру між більшовицькою Росією та Антантою–Європою. Антанта трималась свого стратегічного курсу – відновлення єдиної і неподільної Росії. Тоді Директорія скорегувала свій зовнішньополітичний курс [40]. Українські очільники схилились із зрозумілих причин у бік Польщі. Впродовж 1919–1920 рр. українсько–польські відносини пережили різноманітні етапи розвитку: конфронтації, хиткого нейтралітету та союзу для боротьби з більшовиками. Щодо Правобережжя, де в умовах російської агресії лідерам УНР доводилось перебувати більшість часу, відносини з польською людністю були достатньо

зіпсовані спробами соціалістичних експериментів в аграрному питанні за часів Центральної Ради. Дослідник О. Бойко не випадково звертає увагу на Закон Директорії від 8 січня 1919 р., яким було проголошено ліквідацію приватної власності на землю, але власність польських, австрійських та німецьких поміщиків лишалася недоторкованою. Суперечливість цього Закону посилювала соціальну напругу та міжнаціональне протистояння [41, с. 346]. Заможні польські землевласники нікому не збирались віддавати свою землю, оберігали своє майно від грабіжників, створювали власні загони самооборони, сподівалися на допомогу польських легіонерів і, зрештою, очікували повернення Другої Речі Посполитої. Очільники Директорії серйозно прораховували можливий варіант колаборації Речі Посполитої з А. Денікіним. І хоча він був маловірогідний, але являв собою велику загрозу для Української Республіки. В умовах військово–політичного протистояння С. Петлюра намагався передити можливий удар у тил армії УНР. Як визначає дослідник С. Литвин, Головний Отаман провів для цього величезну роботу. У листі до державного діяча Галичини А. Левицького, який історик вводить до наукового обігу, Петлюра зауважує про важкий «загальний стан... Республіки, який вимагає якнайскорішого налагодження польсько–українських відносин і забезпечення неможливості альянсу поміж Польщею та «Росією Денікіна» [42, с. 417]. Для польського очільника відродженої держави Ю. Пілсудського стало дуже швидко зрозуміло, що Антанта активно підтримує «білий рух» в Росії, і перспективи на Польську державу від моря до моря (при можливому відновленні «єдиної і неподільної») за визначенням відповідають. РНК на чолі з В. Леніним однією із перших визнала незалежність і відродження Польської держави. Тепер «червоні» і «білі» росіяни вели смертельний двобій за спадщину Російської імперії. За свідченням одного із польських генералів, Пілсудський міркував так: «Поразка Червоної армії веде до зміцнення влади Денікіна... Було б меншим злом допомагати Радянській Росії розбити Денікіна» [43, с. 302]. В наступному, сусідство з більшовицькою Росією теж не дуже тішило офіційну Варшаву. А от мати союзника в регіоні, створити своєрідний «буфер» проти більшовизму при входженні значної частини східних кресів – земель до Польської держави видавалось найкращим варіантом. У цьому контексті виникає ще один важливий аспект, який висловив український дослідник М. Гон. Як стверджує науковець, незважаючи на давній українсько–польський (соціо–етнічний) конфлікт за землю, історична спадщина (національний гніт якого зазнавали обидва народи в Російській імперії) давали сподівання на взаємодію їх державницьких сил. Вони були реалізовані на платформі спільної боротьби з більшовизмом (Варшавський договір 1920 року), а гасло «За нашу і вашу свободу!» стало своєрідним кредо польсько–української співпраці. У підсумку, автор висловлює думку, що хоча польсько–українська військова співпраця й не принесла союзникам очікуваних результатів, вона стала безпосереднім імпульсом до пошуку параметрів взаємодії в умовах миру [44, с. 398]. Можна певною мірою погодитись з думкою М. Гона, адже Варшавська угода 1920 р. крім військово–політичних проблем і питань кордонів конкретно визначила право на національно–культурну автономію українців в Польщі,

а поляків – в Україні, що заклало важливі умови для майбутнього польсько–українського діалогу.

Більш критично поставився до українсько–польського союзу 1920 р. і спільного походу проти більшовиків польський науковець Влодзімеш Менджецький. Враховуючи широкий спектр українсько–польських діалогів, польський вчений висловив думку, що в українській історіографії Варшавську угоду оцінюють не дуже високо. Це відбувається тому, що критики вказують на цинічне використання Польщею складної ситуації Петлюри для здобуття значних поступок у політичному і територіальних питаннях. Історик погоджується, що не заперечуючи цих обставин, можна, однак, подивитися на союз Пилсудський–Петлюра як на спробу порозуміння і співпраці «попри все» й задля вищої мети, якою була свобода двох народів. І, власне, авторський підсумок: «У цьому контексті можливо слід повертатися до цих подій, як до символу тягlosti прагнень до українсько–польської співпраці, а водночас важливої вказівки, що спроби порозуміння без визнання повної рівноправності обох сторін були, є і будуть приречені на поразку» [45, с. 232].

Опинившись в екзилі після поразки визвольних змагань, Уряд Директорії продовжував активно займатися проблемами національних меншин. Актуальність питання ще пояснювалась тим, що наразі українці не як єдина нація, а як «меншина» перебували під владою Польщі, Румунії і Чехословаччини, до яких за рішенням Версальського договору відійшла частина українських теренів. Основний відсоток українського населення Наддніпрянської України та етнічних спільнот України опинились під владою більшовиків. Останні були вимушені рахуватися з національним питанням, вносити корективи в комуністичний проект, який прийшов на зміну Російській Імперії. А ще, вже з незалежних від більшовиків причин вимусив їх відмовитись від проекту Російської Соціалістичної Федерації народів. На цьому дуже важливому історичному аспекті наголошує один із відомих діячів УНР О. Шульгін, коли стверджує, що «Українську державу було відновлено 1917 р., навіть найлютіші вороги наші московські окупанти, не знищили цієї держави. Принаймні де юре Українська Східноєвропейська Республіка залишається окремою державою» [46, с. 218].

Активізація дій на національному фронті, політика коренізації–українізації, широке забезпечення національних прав меншин, які здійснювались радянською владою одразу після завершення громадянської війни, відбувались не за більшовицькими планами, а всупереч їхнім попереднім проектам. Це і була велика і головна перемога етнополітики Української Народної Республіки.

Список використаних джерел

- Капелюшний, В., 2001. 'Право незалежної Української Держави (1917–1921 рр.)', *Історія Українського права*, Київ.
- 'Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. 1918–1920. Документи і матеріали у 2–х томах', 2006, Т.2, Київ.
- Тютюнник, Ю., 1924. 'З поляками проти Вкраїни', Харків.
- Горак, ВС., 1993. 'Директорія: потенціал і можливості політичного виживання', *Україна ХХ ст. Проблеми національного відродження. Збірник наукових праць*, Київ.
- Шумов, С., 2005. 'Петлюровщина', Москва.
- Грицкевич, АП., 2011. 'Борьба за Украину. 1917–1921', Минск.
- Савка, Я., 1992. 'Російщення Кубані – південно–східного бастиону України', *Російщення України. Науково–популярний збірник*, Київ.
- 'Дипломатія УНР та Української Держави в документах і спогадах сучасників', 2008, Т.1, Київ.
- 'Центральний державний архів вищих органів влади та управління України', Ф.3296, Оп.1, Спр.3.
- Гошуляк, А., 1999. 'До питання про національну політику УНР доби Директорії', *Наукові записки. Збірник, Сер. «Політологія і етнологія»*, Київ: *Інститут політичних і етнонаціональних досліджень*, Вип.8.
- Жуковський, А., Субтельний, О., 1992. 'Нарис історії України', Київ.
- Іванис, В., 1952. 'Симон Петлюра президент України', Торонто.
- Устименко, В. 'Етнополітичний фактор в політиці Директорії УНР'. [online] Доступно: http://shron1.chtyvo.org.ua/Ustymenko_Volodymyr_Mykhailovych/Etnopolitychnyi_faktor_v_politytsi_Dyrektorii_UNR.pdf
- Грицак, Я., 1996. 'Нарис історії України. Формування модерної Української нації XIX–XX ст.', Київ.
- Скоропадський, ПП., 1995. 'Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918', Київ–Філадельфія.
- Могиланський, НМ., 1930. 'Трагедія України', *Революція на Україні по мемуарам белых*, Москва–Ленінград.
- Погребінська, ІМ., 2010. 'Ідеали і реальність. Нариси з історії національно–культурної автономії в країнах Центральної і Східної Європи', Київ.
- 'Встановлення влади Директорії'. [online] Доступно: <https://studfiles.net/preview/5170532/page:12/>
- Крип'якевич, І., 1992. 'Історія України', Київ.
- Савченко, О., 2017. 'Антиукраїнець або воля до боротьби, поразки чи зради', Київ.
- Гунчак, Т., 1993. 'Симон Петлюра та євреї', Київ.
- Сергійчук, В., 1996. 'Уся правда про єврейські погроми: Мовою невідомих документів і матеріалів', Київ.
- Нагаєвський, І., 1993. 'Історія Української держави двадцятого століття', Київ.
- 'Центральний державний архів вищих органів влади та управління України', Ф.3833, Оп.3. Спр.2.
- Римаренко, Ю., (керівник), 1997. 'Основи етнодержавознавства', Київ.
- Каганович, Л., 1997. 'Памятные записки рабочего, коммуниста–большевика, профсоюзного, партийного и советско–государственного работника', Москва.
- 'Центральний державний історичний архів України', Ф.336, Оп.1, Т.2, Спр.2251.
- 'Центральний державний архів вищих органів влади та управління України', Ф.2060, Оп.1. Спр.6.
- Там само, Спр.1.
- Махно, Н., 1929. 'Русская революция на Украине (от марта 1917 по апрель 1918 год)', Кн.1, Париж.
- Найман, ОЯ., 2011. 'Петлюрофілія як різновид українофобії', *Архів України*, №5.
- Кедровський, В., 1994. 'Борьба з погромами в Україні', *Поле відчаю й надії. Альманах*, Київ.
- Петлюра, Симон, 1992. 'Народе український. Вибрані статті, листи, документи', Харків.
- 'Центральний державний архів вищих органів влади та управління України', Ф.2060, Оп.1, Спр.28.
- 'Центральний державний архів громадських організацій України', Ф.1, Оп.20, Спр.39.
- Грицкевич, АП., 2011. 'Борьба за Украину. 1917–1921', Минск.
- Тищенко, Я., 2014. 'Єврейські національні формування в Україні в 1917–1920 роках', Київ.
- Махно, Н. 'Воспоминания'. [online] Доступно: <https://www.litmir.me/br/?b=114208&p=14>
- Жаботинський, В., 1991. 'Вибрані статті з національного питання', Київ.
- Бойко, ОД. 'Зміна урядів та урядові політики Директорії УНР у 1919 р.'. [online] Доступно: <http://history.org.ua/JournALL/journal/2009/6/4.pdf>
- Бойко, ОД., 2004. 'Історія України', Київ.
- Литвин, С., 2004. 'Петлюра і Пилсудський: нелегкий шлях до порозуміння', *Війна і мир або «Українці–поляки: брати/вороги, сусіди...»*, Київ.
- Миронов, СС., 2006. 'Гражданская война в России', Москва.
- Гон, М., 2004. 'Українці і поляки між двома світовими війнами. Волинський вузол', *Війна і мир або «Українці–поляки: брати/вороги, сусіди...»*, Київ.

45. Мендзєцький, В., 2015. 'II Річ Посполита', *Польща – нариси історії*, Варшава.
46. Шульгін, О., 1998. 'Без території. Ідеологія та чин уряду УНР на чужині', Київ.

References

1. Kapelushnyj, V., 2001. 'Pravo nezaleznoi' Ukraini's'koi' Derzhavy (1917–1921 rr.) (The Right of an Independent Ukrainian State (1917–1921))', *Istoriya Ukraini's'kogo prava*, Kyi'v.
2. 'Direktorija, Rada Narodnyh Ministriv Ukraini's'koi' Narodnoi' Respubliki. 1918–1920. Dokumenty i materialy u 2–h tomah (Directory, Council of People's Ministers of the Ukrainian People's Republic. 1918–1920 Documents and materials in 2 volumes)', 2006, T.2, Kyi'v.
3. Tjutjunyk, Ju., 1924. 'Z poljakamy proty Vkra'i'ny (With Poles against Ukraine)', Harkiv.
4. Gorak, VS., 1993. 'Direktorija: potencial i mozhlyvosti politychnogo vyzhyvannja (Directory: Potential and Possibilities of Political Survival)', *Ukrai'na XX st. Problemy nacional'nogo vidrodzhennja. Zbirnyk naukovykh prac'*, Kyi'v.
5. Shumov, S., 2005. 'Petljurovshhina (Petliurism)', Moskva.
6. Grickevich, AP., 2011. 'Bor'ba za Ukrainu. 1917–1921 (Fight for Ukraine. 1917–1921)', Minsk.
7. Savka, Ja., 1992. 'Rosijskshennja Kubani – pivdenno–shidnogo bastionu Ukraini'ny (Routing the Kuban – the southeastern bastion of Ukraine)', *Rosijskshennja Ukraini'ny. Naukovo–populjarnyj zbirnyk*, Kyi'v.
8. 'Dyplomacija UNR ta Ukraini's'koi' Derzhavy v dokumentah i spogadah suchasnykiv (Diplomacy of the UPR and the Ukrainian State in the documents and memoirs of contemporaries)', 2008, T.1, Kyi'v.
9. 'Central'nyj derzhavnyj arhiv vyshhyh organiv vlady ta upravlinnja Ukraini'ny (Central State Archive of the Supreme Governance and Management of Ukraine)', F.3296, Op.1, Spr.3.
10. Goshuljak, A., 1999. 'Do pytannja pro nacional'nu polityku UNR doby Dyrektorii' (On the question of the national policy of the UNR of the Directorate)', *Naukovi zapysky. Zbirnyk. Ser. «Politologija i etnologija»*, Kyi'v: *Instytut politychnykh i emonacional'nyh doslidzen'*, Vyp.8.
11. Zhukovs'kyj, A., Subtel'nyj, O., 1992. 'Narys istorii' Ukraini'ny (Essay on the history of Ukraine)', Kyi'v.
12. Ivanys, V., 1952. 'Symon Petljura prezident Ukraini'ny (Simon Petliura, President of Ukraine)', Toronto.
13. Ustymenko, V. 'Etnopolitychnyj faktor v polityci Dyrektorii' UNR (Ethnopolitical factor in the policy of the Directorate of the UPR)'. [online] Dostupno: http://shron1.chtyvo.org.ua/Ustymenko_Volodymyr_Mykhailevych/Etnopolitychnyj_faktor_v_polityci_Dyrektorii_UNR.pdf
14. Grycak, Ja., 1996. 'Narys istorii' Ukraini'ny. Formuvannja modernoi' Ukraini's'koi' nacii' XIX–XX st. (Essay on the history of Ukraine. Formation of the modern Ukrainian nation of the nineteenth and twentieth centuries)', Kyi'v.
15. Skoropads'kyj, PP., 1995. 'Spogady. Kinec' 1917 – grudень 1918 (Memoirs. End of 1917 – December 1918)', Kyi'v–Filadel'fija.
16. Mogiljanskij, NM., 1930. 'Tragedija Ukrainy (Tragedy of Ukraine)', *Revolucija na Ukraine po memuarah belyh*, Moskva–Leningrad.
17. Pogrebins'ka, IM., 2010. 'Idealy i real'nist'. Narys z istorii' nacional'no–kul'turnoi' avtonomii' v kraii'nah Central'noi' i Shidnoi' Jevropy (Ideals and reality. Essays on the history of national–cultural autonomy in the countries of Central and Eastern Europe)', Kyi'v.
18. 'Vstanovlennja vlady Dyrektorii' (Establishing the authority of the Directorate)'. [online] Dostupno: <https://studfiles.net/preview/5170532/page:12/>
19. Kryp'jakevych, I., 1992. 'Istoriya Ukraini'ny (History of Ukraine)', Kyi'v.
20. Savchenko, O., 2017. 'Antyukrai'niec' abo volja do borot'by, porazky chy zrady (An anti-Ukrainian or a will to fight, defeat or betray)', Kyi'v.
21. Gunchak, T., 1993. 'Symon Petljura ta jevrei' (Simon Petliura and Jews)', Kyi'v.
22. Sergijchuk, V., 1996. 'Usja pravda pro jevrejs'ki pogromy: Movoju nevidomyh dokumentiv i materialiv (The truth about Jewish pogroms: The language of unknown documents and materials)', Kyi'v.
23. Nagajevs'kyj, I., 1993. 'Istoriya Ukraini's'koi' derzhavy dvadcatjatoj stolitja (History of the Ukrainian state of the twentieth century)', Kyi'v.
24. 'Central'nyj derzhavnyj arhiv vyshhyh organiv vlady ta upravlinnja Ukraini'ny (Central State Archive of the Supreme Governance and Management of Ukraine)', F.3833, Op.3. Spr.2.
25. Rymarenko, Ju., (kerivnyk), 1997. 'Osnovy etnoderzhavoznavstva (Fundamentals of ethno–state studies)', Kyi'v.
26. Kaganovich, L., 1997. 'Pamjatnye zapiski rabocheho, kommunisti–bol'shevika, profsojuznogo, partijnogo i sovetko–gosudarstvennogo rabotnika (Memoirs of a worker, communist – bolshevik, trade union, party and soviet–state worker)', Moskva.
27. 'Central'nyj derzhavnyj arhiv vyshhyh organiv vlady ta upravlinnja Ukraini'ny (Central State Archives of the Organs of the Government of Ukraine)', F.2060, Op.1. Spr.6.
28. 'Central'nyj derzhavnyj arhiv vyshhyh organiv vlady ta upravlinnja Ukraini'ny (Central State Archives of the Organs of the Government of Ukraine)', F.2060, Op.1. Spr.6.
29. Tam samo (Ibid), Spr.1.
30. Mahno, N., 1929. 'Russkaja revolucija na Ukraine (ot marta 1917 po april' 1918 god) (Russian revolution in Ukraine (from March 1917 to April 1918))', Kn.1, Parizh.
31. Najman, OJa., 2011. 'Petljurofilija jak riznovyd ukrai'nofobii' (Petlyurophilia as a kind of Ukrainophobia)', *Arhivy Ukraini'ny*, №5.
32. Kedrov's'kyj, V., 1994. 'Borot'ba z pogromamy v Ukraini'ni (Fighting pogroms in Ukraine)', *Pole vidchajuj nadii' Al'manah*, Kyi'v.
33. Petljura, Symon, 1992. 'Narode ukrai'ns'kyj. Vybrani statii, lysty, dokumenty (The people are Ukrainian. Selected articles, letters, documents)', Harkiv.
34. 'Central'nyj derzhavnyj arhiv vyshhyh organiv vlady ta upravlinnja Ukraini'ny (Central State Archive of the Supreme Governance and Management of Ukraine)', F.2060, Op.1, Spr.28.
35. 'Central'nyj derzhavnyj arhiv gromads'kyh organizacij Ukraini'ny (Central State Archive of Public Organizations of Ukraine)', F.1, Op.20, Spr.39.
36. Grickevich, AP., 2011. 'Bor'ba za Ukrainu. 1917–1921 (Fight for Ukraine. 1917–1921)', Minsk.
37. Tyshhenko, Ja., 2014. 'Jevrejs'ki nacional'ni formuvannja v Ukraini'ni v 1917–1920 rokah (Jewish National Forces in Ukraine in 1917–1920)', Kyi'v.
38. Mahno, N. 'Vospominanija (Memories)'. [online] Dostupno: <https://www.litmir.me/br/?b=114208&p=14>
39. Zhabotyns'kyj, V., 1991. 'Vybrani statii z nacional'nogo pytannja (Selected articles on the national question)', Kyi'v.
40. Bojko, OD. 'Zmina urjadiv ta urjadovi polityky Dyrektorii' UNR u 1919 r. (Changes in Government and Government Policy of the Directorate of the UPR in 1919)'. [online] Dostupno: <http://history.org.ua/JournALL/journal/2009/6/4.pdf>
41. Bojko, OD., 2004. 'Istoriya Ukraini'ny (History of Ukraine)', Kyi'v.
42. Lytvyn, S., 2004. 'Petljura i Pilsudski: nelegkyj shljah do porozuminnja (Petliura and Pilsudski: an easy way to reach agreement)', *Vijna i myr abo «Ukrai'nci–poljaky: braty/vorogy, susidy...»*, Kyi'v.
43. Mironov, SS., 2006. 'Grazhdanskaja vojna v Rossii (Russian civil war)', Moskva.
44. Gon, M., 2004. 'Ukrai'nci i poljaky mizh dvoma svitovymi vijnamy. Volyns'kyj vuzol (Ukrainians and Poles between two world wars. Volyn knot)', *Vijna i myr abo «Ukrai'nci–poljaky: braty/vorogy, susidy...»*, Kyi'v.
45. Mendzhec'kyj, V., 2015. 'II Rich Pospolita (Second Commonwealth)', *Pol'sha – narys istorii'*, Varshava.
46. Shul'gin, O., 1998. 'Bez terytorii'. Ideologija ta chyn urjadu UNR na chuzhyni (No territory. The ideology and rank of the UPR government in a foreign country)', Kyi'v.

Ladnyi Yu. A., applicant at I. F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Science of Ukraine (Ukraine, Kyiv), yura_ladnyi@ukr.net

Ethnic and political processes in Ukraine during the Directory of the Ukrainian People's Republic: historical and political science discourses

Article describes ethnic and national processes in Ukraine in times of Directory of the Ukrainian People's Republic (UPR). The urgency of the topic is conditioned by constant attention to the interethnic relations in polyethnic countries. The scientific interest to this publication is linked to the 100th anniversary of the Ukrainian National Revolution. The author aimed at recreating complex and controversial events in interethnic relations that took place during the civil war. Key research interpretations of ethno–national projects of the Directorate of the UPR are considered in the article. Given the complexity of historical events, this study is based on the principles of historicism, scientific and critical thinking. The author's conclusions are based on materials from archival sources, periodicals and on the synthesis of the works of the Ukrainian and foreign scholars.

Keywords: Ukrainian National Revolution, Directorate of the UPR, ethnic and national politics, national minorities.

* * *